

Jarosław Gara (2008). *Pedagogiczne implikacje filozofii dialogu*. Kraków: WAM, ss. 265.

Jarosław Gara, autor pracy *Pedagogiczne implikacje filozofii dialogu* przedstawia próbę odniesienia głównych kategorii filozofii dialogu („filozofii spotkania”) do sfery oddziaływań pedagogicznych, zarówno w ich teoretycznym, jak i praktycznym wymiarze. Recenzowana książka jest, jak się wydaje, konkretną odpowiedzią na „bezosobowość” współczesnego człowieka, rzeczywistość opisywaną wyłącznie za pomocą „czystej empirii” czy też zmonologizowany świat pozbawiony „otwartości” na „drugiego”. Autor pokazuje również konieczność permanentnych rewizji sposobu myślenia o człowieku i świecie, a „kartowatością świata ludzkich spraw” (s. 47) nazywa dobitnie nieobecność najbardziej doniosłych fenomenów ludzkiego istnienia, będącą wynikiem ich niedostrzegania lub deprecjacji. Warto nadmienić, iż pomimo filozoficznego fundamentu, w którym autor poszukuje konkretnych implikacji pedagogicznych, praca ma w wielu miejscach charakter interdyscyplinarnej, odwołujący się do ustaleń psychologii, czy też socjologii. Książka znakomicie wpisana się w obchody roku 2008 ogłoszonego przez Komisję Europejską „Rokiem Dialogu Międzykulturowego”, co dodatkowo, w symboliczny sposób podkreśla sens i konieczność podjętej przez autora analizy podstawowych kategorii „filozofii innego”. Całość pracy obejmuje trzy główne rozdziały, „punkty węzłowe”, które budują logikę wypowiedzi autora i pozwalają w czytelny i uporządkowany sposób prześledzić treści w niej zawarte.

W rozdziale pierwszym odnajdujemy wprowadzenie oraz metodologiczną podstawę, konieczną do recepcji dalszej części pracy. Autor z pieczołowitą dokładnością kreśli w nim rodowód i historyczny rozwój nurtu filozofii dialogu, przywołując sylwetki Ludwiga Feuerbacha, Johana Gottlieba Fichtego, Hermana Cohena czy też Dietricha Benhoffera. Jednak cała uwaga poświęcona jest koncepcjom filozoficznym trzech najbardziej rozpoznawalnych przedstawicieli myśli dialogicznej: Franza Rosenzweiga, Martina Bubera oraz Emmanuela Levinasa. Począwszy od „nowego myślenia” Resenzweiga — odżegnującego się od totalności i eksponującego dialogiczną relację między „podstawowymi faktycznościami” egzystencjalnego doświadczenia; poprzez filozofię „Ja-Ty” i „Ja-To” Bubera — zakładającą podmiotową, wzajemną i przede wszystkim autentyczną relację i otwarcie się na „Drugiego”; a skończywszy na „radikalnej inności” Levinasa — u którego drugi człowiek jawi się jako transcendencja a doświadczenie inności możliwe jest tylko w znajomości (posiadaniu) własnego wnętrza, autor wytycza horyzonty filozoficzne, które uzupełnione o horyzont pedagogiczny argumentują zasadność podjęcia próby wyprowadzenia implikacji pedagogicznych z podstawowych dla filozofii dialogu kategorii.

Studiów nad wymienionymi fundamentalnymi kategoriami filozofii dialogu dotyczy druga część recenzowanej publikacji. J. Gara analizując *Gwiazdę Zbawienia* – Rosenzweiga, *Ja i Ty* Bubera oraz *Całość i nieskończoność* Emmanuela Levinasa rekonstruuje takie pojęcia, jak: „Totalność”, „Drugi”, „Relacja”, „Mowa”, „Wolność i odpowiedzialność” w ich szerokich kontekstach. Omawiając każdą z kategorii, autor ilustruje punkty wspólne podjętych dzieł filozoficznych, bada korelaty, pokazuje stanowiska opozycyjne względem siebie, ukazując tym samym całościowe spektrum zagadnienia. Przykładem wspólnej myśli może być tutaj kategoria „Totalności” w ujęciu Rosenzweiga i Levinasa, którzy pojmowali ją w sposób bardzo podobny znaczeniowo (s. 169). Z kolei M. Buber nieodnoszący się bezpośrednio ani do „Wszystkości” Rosenzweiga ani Levinasowskiej „Całości i jedności” buduje pojęcie „propagandy” korelujące z krytyką totalności jako przemocy.

W tej części pracy uwidocznione zostają również pewne punkty różniące koncepcje tych trzech myślicieli. Za egzemplifikację posłużyć może pojęcie „Relacji”, przez Bubera rozumianej jako symetryczna, a przez Levinasa jako nieodwracalna (niesymetryczna). Podobnych wątków jest zbyt wiele, by przywołać je w pełni w niniejszej recenzji. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że autor publikacji nie ogranicza się tylko do merytorycznego omówienia poglądów wybranych przedstawicieli filozofii dialogu, ale umieszcza je w szerszym tle. Nie dystansuje się od treści symbolicznych, nierzadko przywołując biografie myślicieli, znamienne fakty z ich życia, a nawet styl i formę wypowiedzi filozoficznych, co umożliwia – naturalnie w ograniczonym stopniu – także hermeneutyczny odczyt przedstawianych idei.

Trzecią, najistotniejszą, według mnie, część pracy, autor rozpoczyna od wytyczenia i omówienia trzech zasadniczych „obszarów dialogicznych ustaleń implikujących pedagogiczne pryncypia” (s. 179), które nakładają się na takie podstawowe elementy budujące (każdą) koncepcję pedagogiczną, jak: założenia (zaplecze) teoretyczne, instrukcje (wskazówki) metodyczne oraz projektowane (wytyczane) cele. Dialogiczny model struktury podmiotowości człowieka, odpowiadający na pytanie o sposób pojmowania człowieka, ukazuje go jako jednostkę samostanowiącą, autonomiczną i wolną. Gara z charakterystyczną dla siebie precyzją przywołuje „dwoistość ludzkiego bytu” Bubera, zestawiając ją z „bytem odseparowanym” Levinasa. Powołując się na autora *Gwiazdy Zbawienia*, podkreśla nieredukowalność i niezastępowalność człowieka, aby całość spiąć klamrą „dyspozycji wyboru”, jako integralnej części dialogicznego myślenia. Dialogiczne racje intersubiektywnych odniesień jako określenie sposobu postępowania z człowiekiem-wychowankiem są przedstawione jako swoista wskazówka metodyczna. Autentyczne bycie, postrzeganie drugiego jako niepowtarzalnej jednostki czy postawa wyzwajającego otwierania, ukazane są tu obok „czynów miłości” (Rosenzweig) czy bardzo dobitnego Buberowskiego zestawienia „propagandy-wychowanek” jako ilustracji dwu różnych sposobów oddziaływania na człowieka. Teleologiczność natomiast autor zamyka w dialogicznym ukierunkowaniu i wartości na to, co transcendentne. Tu z kolei znajdziemy odwołanie do pojęcia „Nieskończonego” zaproponowane przez Levinasa, odwołujące się do kartezjańskiej „idei nieskończoności”. Autor przywołuje też filozofię „fundamentalnych słów” M. Bubera, dla którego każde „Ty” jest prześwitem tego, co radykalnie przekracza ograniczoność ludzkiej egzystencji.

Bezpośrednim następstwem wytyczenia opisanych wyżej obszarów jest zaproponowany przez J. Garę paradygmat „wychowania do wyboru”, korespondujący – co warto odnotować – z koncepcją „wychowania do wolności” T. Gadacza czy propozycją „wychowania do wartości” M. Nowaka i dopełniający je.

Owo dopełnienie następuje poprzez afirmację kategorii „wyboru” jako podstawy (gruntu) dla wolności i jako drogi (zwrócenia się) ku wartościom. Wybór – a dokładniej „wybór egzystencjalny” – staje się więc dla autora pracy pojęciem fundamentalnym. Zaproponowana w recenzowanej książce koncepcja „wychowania do wyboru” zostaje oryginalnie wyartykułowana, przyjmując za kryterium kategorię powinności w jej trzech pedagogicznych typach: powinności odrzucenia (negacji), powinności tworzenia (kreatcji) i powinności wzmacniania (emfazy).

Autor, korzystając z przykładów, porównań i konkretnych odniesień do rzeczywistości pedagogicznej podkreśla konieczność a) odwrócenia się od tego, co upozorowane, totalne i uprzedmiotawiające; b) inicjowania i rozbudzania czynów osobowych, budowania relacji typu „talking with” c) wzmacniania empatyczności i uwrażliwiania (otwartości) na to, co transcendentne. Proponuje również rozważenie „wychowania do wyboru” jako „najbardziej podstawowej pedagogii” – czyli swoistej pedagogii perennis, argumentując to poprzez uznanie możliwości i konieczności dokonywania wyborów jako immanentnej dla egzystencji człowieka.

Nie sposób pominąć refleksji autora dotyczących logiki „bycia dla” jako określonej orientacji życiowej, przeciwstawiającej się egocentryzmowi, postawom roszczeniowym i monologicznym, charakteryzującym opozycyjne „bycie kimś”. Kreśląc tę optykę, J. Gara płynnie przechodzi do sformułowania horyzontów wychowania w aspekcie aproksymacyjnym, transgresyjnym i transcendentnym. Każdy wybór wyłania bowiem nowe możliwości, wcześniej niedostępne dla ludzkiego spojrzenia, pozwala przekroczyć siebie i prowadzi dalej oraz nakłada nieredukowalną odpowiedzialność „wobec” i „za”, zwracając nas tym samym „ku” (s. 228).

Rekapitułując całość powyższego spojrzenia, należy zaproponowaną przez Jarosława Garę publikację uznać za wnikliwą, bogatą treściowo a przede wszystkim rzetelną i przemyślaną inicjatywę badawczą, odznaczającą fenomen dialogiczności i prezentującą w nowej perspektywie najbardziej konstytutywne dla kondycji człowieka pojęcia i kategorie. Autor, ukazując możliwość przeniesienia kluczowych kategorii filozofii dialogu na grunt pedagogiczny nie tylko w sposób innowacyjny zobrazował „wychowanie”, ale stworzył z całą pewnością inspirujące źródło odniesień dla dalszych rozważań teoretycznych.

Przemysław Florczak